

1. RUSZNICA (114) sb f

rusznica (84), **ruśnica** (27), **rucznic** (3); ruśnica *StryjWjaz* (2), *GórnRozm* (7), *GostGosp*, *GrabPospR*; rucznic *GroicPorz*, *RejZwierc*; rusznica : ruśnica : rucznic *StryjKron* (1:10), *RejWiz* (1:-:1).

a jasne.

sg N rusznica (6). ◇ G rusznice (18), rusznicy (1); -e : -y *LibMal* (1:1). ◇ A rusznicę (13) [w tym: -ą (10), -e (1).] ◇ I rusznicą (8). ◇ L rusznicy (2). ◇ pl N rusznice (4). ◇ G rusznic (29). ◇ D rusznic(o)m (1). ◇ A rusznice (20). ◇ I rusznicami (12); -ami (10), -(a)mi (2).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

Rodzaj ręcznej broni palnej nabijanej prochem, strzelba; bombard *Mymer*¹, *Mącz*, *Modrz*; tormentum *Mącz*; *fistula bellica a. ferrea, bombard minor vel manualis, vel gestatoria Cn* (114) : *Mymer*¹ 15; aby každy v poczthv swego v trzech v czterech v pyączy y włzefzeczy kony yedną ruznyczą myal *MetrKor* 38/286; *ZapWar* 1532 nr 2470; Gdyby kto był z ruźnicze zařtrzelon [tj. postrzelony]: iako ma być proch wygałzon. *FalZioł* V 117; *Myefzyacza Pałzdyernyka* trzinałthey noczi prziczyagnely pod zamek nałch *Oczakow Sobronam*, *Srvłznyczamy*. *LibLeg* 11/140v, 11/101; *LibMal* 1552/166v, 1544/79 [2 r.], 1547/128, 1548/139 [3 r.], 141, 1550/154 (12); Dořwiadczyłř tego s prochu/ co bywa w rucznicy/ [...] Iż łkoro gdzye do łkry by namniey przypądnie/ Vřrzyłř/ álıc płomieniem zápali łie łnadnie. *RejWiz* 151v, 54; *Drabi náłzy łicho łkrádáıąc łie z ruźnicámi/ wiele łch połřtrzeláli* *BielKron* 421v, 308, 411; *Mącz* 26a, 139c, 458d; *BielSat* N; *RejZwierc* 274; [Turcy] dawáıą młode łudzi łwıczyć łedne ná łřtrzelbę z ruźnic/ drudzy do łukow/ drugie z drzewem łezdne *BielSpr* 28v, 25, 33v; *StryjWjaz* B4v; *MWilKHist* B4; *ZapKościar* 1580/11, 1582/36v; tego czáłřu ruńnice Niemcy wymyłłáć poczęlı/ włzákže łefzce bez krzołłow *StryjKron* 411, 390, 411 [2 r.], 517; *BielSjem* 32, 35; *GórnRozm* I2v [5 r.]; *ActReg* 56; Kędy łády/ tedy łtarą drzewinę/ włşnınę/ zbieráıąc palić/ z łych náylepřzy popıoł: á z drzewá łeřlı łiezbućznáıe/ łożá do ruśnic *GostGosp* 124; *ZAden nápotym czáıu pokıoıu bądż konny/ bądż piełzy/ ruźnic krótkıch* [*pyxides breves, quas Ruznıce vocant JanStat* 599] łiech łie łmie nořć *SarnStat* 499, 16 [3 r.], 432, 499, 500 [2 r.], 612 (15); *KlonWor* 35; [ReuchlinBartBydg e2v; Posyłám W(ázej) M(ıłořci) rucznicę rajtarską *ListyPol* II 1549/323; Bo ku łıwıe dawáıą koźdemu piełzemu łeřlı do Rucznic łedy łunt prochu *TarnConsil* 4; *InwMıeszcz* 1558 nr 81, 1570 nr 159, 1594 nr 292; *HerburtStat* 564].

W połączeniach szeregowych (równieř dwuczłonowych) z nazwami łnych rodzajów broni (15): omnia arma: scutum et lorıcas, lanceas, balıstas, arcus et machınas akow nycze 10 et ruznıcze. *ZapMaz III T* 1/384; Toż ma być rozumıano o łych/ łorzy łřtrzeláıą z łukow/ s kułř/ z rucznic/ włzędy zwłáıczzá w ogroďzie [...] łeřlı przed łřtrzeláıım vpomınáłı przechodzące/ áby łye wárowálı. *GroicPorz* mm3; *BielKron* 451; A łáki proch przyda łie ná kaźdą łřtrzelbę/ łák do dźıáł/ do łakowınic/ łáko do ruźnic *BielSpr* 73, 2v, 66; Piełzy ł czterzy tyłıące/ [...] W rozmaıty łvborach wedłóg Cechu łwego/ Z Ruśnicámi/ s łpıłámi/ á łendłu roznego *StryjWjaz* B4; Ten [łtóry oprócz tytułu łzlachectwa łie ma łıć] połpıołıe łług łie máłıo y z końmi łhwa: w łego łomku łıc łie máłř/ łedno ołřczępy/ przyłbıce/ ruźnicę/ łieczę/ y włzelaķa łıłza broń *ModrzBaz* 32, 113, 141; *StryjKron* 487; *PudłFr* 15; Gdy ná łoskwę łedziećıe/ łieyćıe ły połřzeby: łamıoł/ páńcerz/ łarcz/ drzewce/ [...] Włoczek y łeř

ruŝnlice ma mieć Zołnierz wŝelki. *BielSjem* 34; *GórnRozm* L3v; [rzemieślnik będzie robił armaturę] do komory Krolá Ie⁸⁰ M. wedłuk zdánia Hetmáńfkiego/ iáko zbroie/ káráceny/ ruŝnlice/ grot/y/ fźáble *GrabPospR* L; [*ReuchlinBartBydg*]5v, V4; *ZbylDroga* B3v].

Zwroty: [»rucznicami bić«: dzyali, puskamy, ruczniczamy bycz tormento *ReuchlinBartBydg* V4.]

»z rusznice ranić, rana« [szyk zmienny] (2:1): Ktoby fię tego ważył żeby kogo z ruŝnlice ránił ábo zábił/ tákowy ma być łowitą winą karán *UstPraw* K2; *in duplo* płácą ránę z ruŝnlice *SarnStat* 500, 500.

»z rusznice strzelać (a. postrzelić), strzały, [strzelanie]« [szyk zmienny] (10:1): Turcy zewfzech ftron ftrzeláli z ruŝnic ná oboz *BielKron* 309, 248, 384v, 434v; ftrzelcy z ruŝnic do tárczey ftrzeláią *GórnDworz* I3; *BielSpr* 25; *MWilkHist* C4; poŝtrzełił go [*Gedymina*] w grzbiet z Ruŝnice Niemiec ieden *StryjKron* 410; Konie rżą/ grzmot gdy zbroie o zbroie chrzęściály/ Z ruŝnic trzałk dym/ á ftrzały pierzyfće fwiŝczály *StryjKron* 622; *CzechEp* 191; *BielSjem* 38; [*ZbylDroga* B4].

»zabić, zabit(y), trafić z rusznice« [szyk zmienny] (3:2:1): *UstPraw* K2; tam [*blisko murów*] go [*Balabana*] ieden z miáłta z ruŝnlice tráfił w gárdło *BielKron* 257, 369; Gedimin zábity z Ruŝnice. *StryjKron* 411 *marg*; *SarnStat* 500 [2 r.].

Wyrażenia: »kulka do rusznice, z rusznice« (1:1): Glans etiam, Ołowny Báfályk/ álbo kula/ też grot álbo kulka do ruŝnlice *Mącz* 146b; *StryjKron* 411.

»proch do rusznice« (2): P^Roch do ruŝnic nalepfzy/ tákowy działáyćie/ Iefli dobra Sáletrá/ pirwey ogłádayćie. *BielSat* N3 [*idem*] *BielSjem* 39.

Szeregi: »rusznica, (i) broń« [szyk 1:1] (2): z czego złe vczynki roftą: iáko ieft piiáńftwo/ chodzenie z bronią/ z ruŝńćami [!]/ śiádanie w kárczmách *GórnRozm* C2; drudzy [*knechci*] pozostawiali suknie, Rusznice y bronie, bo im niepłacono. *ActReg* 27. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»działa, (i, albo) rusznice« [szyk 3:2] (5): Lud w niey [*w Persji*] onego czáfu záwždy był waleczny/ czyniác ręką záwždy/ lecz ftrzelbą wielką od poŝtronnych ludzi przemożeni bywáią dzifiefyfzych czáłow/ z ktorą fie oni nierozumieią/ zwálfzczá z działý y z ruŝnicámi. *BielKron* 267v; A^Erius faber. Puŝzkars/ konwifars ten który zwony/ Ruŝnlice albo działá leye. *Mącz* 5a, 16c; krzyk Mężow bitnych zobudwu ftron/ trzałk z Dział y z Ruŝnic/ ránnych pod końmi ftekánie [...] Echo w lefiech i po gorách rozdwoiał. *StryjKron* 757; *ActReg* 124. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»miecz, (i, abo) rusznica« [szyk 3:2] (5): Item Myecz y Ruŝnyczą pacholku yednemu wpradze vkradł *LibMal* 1550/154; A owi co miecze ábo ruŝnlice [*gladiorum aut machinarum (quas bombardas vocant)*] v boku máią/ á co inŝzego myŝlą/ iedno niczego fię niebać: áby ták práwá ná ftronę odłóżywfzy/ krwią ludzką ziemię kropili? *ModrzBaz* 63v; *SarnStat* 480, 494; Ná ktorých [*sejmikach w kościołach*] nie tylo rzeczy świeckie odpráwuia; ále fwały/ wrzałki y zwády záczynáią: á drugdy do mieczow y ruŝnic/ y krwi rozlania przychodzą. *SkarKaz* 456b. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*]